

Kirjoitusten kintereillä

Toini Rahtu, Susanna Shore & Mikko T. Virtanen (toim.): *Kirjoitettu vuorovaikutus*. Tietolipas 260. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2018. 295 s. ISBN 978-951-858-029-7.

Elämme tekstien ympäröiminä mielenkiintoisia aikoja. Samalla kun tavoitteena on Suomen nousu maailman osavimmaksi kansakunnaksi vuoteen 2020 mennessä (Pitkälä 2013: 5), selkokieliä tekstejä tarvitsevia arvioidaan olevan 650 000–750 000 (Selkokeskus 2019). Vaikka PISA-tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa suomalaisnuorten lukutaito oli korkein (Väljärvi, Linnakylä, Kupari, Reinikainen, Malin & Puhakka 2001: 10), vuoden 2012 aikuistutkimuksen mukaan Suomessa on sekä erinomaisia että heikkoja lukijoita (Malin, Sulkunen & Laine 2013: 18).

Elämme aikaa, jolloin melkein kuka tahansa pystyy julkaisemaan tekstejään ja kasvava osa teksteistä tuntuu yhä kertakäyttöisemmiltä. Vaikka digitaalisuutta on kaikkialla, kaikki eivät kuitenkaan käytä esimerkiksi internetiä. Syntyy vaikutelma, että kirjoitettuun vuorovaikutukseen kiinnipääsy ei ole itsestään selvää.

Tekstilajeja syntyy ja päivittyy, ja on vaikeaa arvioida, mihin keskittyminen on relevanttia. Diskurssintutkijana ja tekstikurssien opettajana painiskelen sen kanssa, millaisiin teksteihin kiinnittäisin seuraavaksi huomioni: mitä tutkia ja mitä opettaa?

Jo edellä mainituista syistä Toini Rahtun, Susanna Shoren ja Mikko T. Virtasen toimittama artikkelikokoelma kirjoitetun vuorovaikutuksen tutkimuksesta on kiinnostava lukukokemus. *Kirjoitettu vuorovaikutus* -teoksen lähtökohtana on Helsingin yliopistossa pidetty Vuorovaikutus tekstissä -luentosarja, jonka suo-

men kielen oppiaine toteutti keväällä 2015. Taustalla vaikutti se, että kielellinen vuorovaikutus mielletään helposti ainoastaan suullisen kielenkäytön ominaisuudeksi. Teoksesta huokuu, että sen artikkelit on kirjoitettu yhteisössä, jossa on vahva keskusteluanalyttinen tutkimusperinne. Se onkin mielestäni kokoelman keskeisimpiä vahvuuksia.

Kirjoitetussa vuorovaikutuksessa on Tietolippaan viimeaikaisille artikkelikokoelmille tyypilliseen tapaan kolme osaa. Se koostuu johdannosta ja seitsemästä artikkelista, joissa käsitellään taustatutkimuksia. Analysoitavien aineistojen aikajänne ulottuu 1800-luvulta nykypäivään, joskin se painottuu 2000- ja 2010-luvun teksteihin. Tekstin- ja keskustelututkimuksen ohella hyödynnetään kirjallisuuden- ja diskurssintutkimusta sekä sosiolingvistiikkaa.

Sekä puhe että kirjoitus ovat tekstejä (ks. esim. Halliday & Hasan 1986: 10), ja ne ovat olemukseltaan erilaisia (Tiittula & Nuolijärvi 2016: 8). Niillä onkin paikansa vuorovaikutuksessa. Puheen ja kirjoituksen välimaastoon sijoittuu hybridi-ilmiöitä, kuten tietokonevälitteisiä viestintätapoja (Piippo, Vaattovaara & Voutilainen 2016: 144). Tämän kokoelman aineistoina on erilaisia kirjoitettuja tekstejä. Tarkastelun kohteena on ensinnäkin tutkimusartikkeita ja tieto- ja kaunokirjallisuutta. Lisäksi tutkitaan verkkokeskusteluja, sanomalehtitekstejä ja kokousmuistioita.

Teoksen perusteellisessa johdantoartikkelissa toimittajat määrittelevät käsitteitä ja suhteuttavat viitekehyksiä kirjoitettuun vuorovaikutukseen. Puheen ja kirjoituksen vertailusta he etenevät aineistoihin ja tulevaisuudennäkymiin. Johdanto luotsaa lukijan luontevasti kohti taustatutkimuksia (osat I–II).

Osapuolten tarkastelua

Kokoelmassa tarkasteltavana ovat tekstin kautta havaittavat – eivät fyysiset – kirjoittaja ja lukija. Näin tarkastelussa on keskeisesti mukana interpersoonainen näkökulma.

Ensimmäisen osan ”Tekstiin kirjoitetut osapuolet” ensimmäisessä artikkelissa Toini Rahtu tarkastelee tekijän roolien ja läsnäolon rakentamista tutkimusteoksissa suorin persoonaviittauksin. Rahtu testaa roolijakoa viiden esimerkin monifunktioanalyysillä. Vaikka artikkelien laajuus on rajallinen, olisi ollut kiinnostavaa tietää, millä perusteella aineistoksi valikoituivat juuri nämä tekstit. Roolit paikantuvat eritoten interpersoonaisen – mutta myös ideationaalisen ja tekstuaalisen – metafunktion alueelle. Rahtu ehdottaa kolmea roolia: tutkijaminää, toimittajaminää ja autobiografista minää. Erityisen kiinnostavana pidän ehdotusta tutkimuksen yleistajuistamisen tarkastelusta tämän roolitrion avulla. Alkupuolen taustoituksessa sivulla 48 minua jäi mietityttämään toteamus, että uutisia ei julkaista tekijän nimissä. Ilmeisesti tällä viitataan pääsääntöisesti yhden tai kahden palstan pikku-uutisiin.

Toisessa artikkelissa Pirjo Hiidenmaa tutkii odotushorisontin rakentumista tietokirjallisuuden teksteissä niin sanottujen kynnystekstien avulla, joita hänen tutkimuksessaan ovat otsikot, takakannen ja kansiliepeiden tekstit sekä esipuheet. Hiidenmaa selvittää lukijan ja kirjailijan vuorovaikutusta tietokirjallisuudessa käyttämällä analyysissään kirjallisuuden tutkimuksen ja kielitieteellisen tekstintutkimuksen työkaluja. Viimeaikaisessa tutkimuksessa on ollut havaittavissa merkkejä näiden tieteenalojen lähentymisestä (ks. Keskimaa 2018: 27–29 ja siinä mainitut lähteet). Erityisen kiinnostavaa on tietokirjallisuuden tarkasteleminen teoksina. Hiidenmaa pitää kynnystekstejä tärkeänä merkityspotentialina. Siksikin on

helppo yhtyä kirjoittajan näkemykseen siitä, että tietokirjojen teosmaisuuksessa riittää tutkittavaa.

Kokoelman ainut kirjallisuuden alan tutkimus on kolmas artikkeli, Elise Nykäsen analyysi Pentti Holapan Bomanovellin (1959) lukumalleista. Kerronnan epäluotettavuuden analyysiä ja vieraannuttavia elementtejä tarkastelevan Nykäsen tavoitteena on selvittää, mitä aiempaa tutkimusta lukijakeskeisempi lähestymistapa voisi tarjota. Hän käyttää viiden lukustrategian mallia, josta hedelmällisimmäksi osoittautuu allegorinen lukumalli: puhuvan koiran ja sen isännän tarina on allegorinen metamorfoosi. Nykänen kuljettaa lukijaa mukanaan ja kertoo analyysinsä vaiheista niin läpinäkyvästi, että sen kulkua on helppo seurata, vaikka novellianalyysi ei omaa tutkimusalaan olisikaan.

Vuorovaikutusta keskusteluissa

Toinen osa ”Vuorovaikutus kirjoitetussa keskustelussa” tarkastelee verkkotekstien vuorovaikutuksen moniäänisyyttä. Osion avaa Minna Jaakola, joka tarkastelee t-partikkeleiden *tietysti*, *tietenkin* ja *tietenkään* käyttöä sanomalehden internet-sivuston lukijakommenteissa. Toiseksi hän käsittelee odotuksenmukaisuutta, itsestäänselvyyttä ja tiedettävissä olemista argumentoinnin ja kielellisen vaikuttamisen resursseina. Jaakola kuvaa ensin modaalisten partikkelien merkitystä, ja tämä yleisesittely onkin lukijalle hyödyllinen johdatus analyysiosuuteen. Kirjoittaja osoittaa huolellisessa analyysissään, millainen työnjako t-partikkeleilla on sen mukaan, missä kohti kommentin kokonaisrakennetta ne sijaitsevat. Hän etenee rakenteen tasolta ironisiin ja erityisen moniäänisiin konteksteihin.

Mikko T. Virtanen ja Riitta Juvonen korostavat artikkelissaan, että viime aikoina on kyseenalaistettu tulkinta, jonka mukaan syntaktisesti alisteinen interro-

gatiivilause eli AI olisi tekstin etenemisen kannalta toissijainen. Kirjoittajat hyödynsivät tekstin- ja keskusteluntutkimuksen näkökulmia analysoidessaan, mitä AI-rakenteilla tehdään blogikirjoituksissa ja niiden viestiketjuissa. Huomattava osa tutkimuksen AI-rakenteista liittyy referointiin. Tutkijat nostavat esiin kolme vuorovaikutuksen ulottuvuutta, jotka ovat blogeille tyypillisiä. Ensinnäkin moniäänisyys ja aiemmista keskusteluista kertominen vaikuttavat blogitekstin rakenteeseen ja jäsentelyyn. Toiseksi blogivuorovaikutusta voidaan tarkastella vuorotteluna ja vuorovaikutuksen etenemistä vieruspareina. Kolmas ulottuvuus on onkerronnallisuus, jolloin vuorovaikutus tulee näkyviin kerronnan kohteena. Julkisista blogeista kerätty aineisto on vuodelta 2007. Olisikin kiinnostavaa selvittää, miten blogivuorovaikutus on kehittynyt blogien lukumäärän kasvettua; kirjoittajien mukaan kasvu on ollut suorastaan räjähdysmäistä.

Tekstejä tuottamassa

Kolmannessa osassa ”Vuorovaikutus intertekstuaalisuutena ja rekontekstuaalisointina” tarkastellaan tekstien tuottamisprosesseja. Osion aloittavat Ritva Pallaskallio ja Taru Nordlund, jotka tarkastelevat maaseutukirjeitä eli 1800-luvulla ilmestyneiden sanomalehtien lukijakirjeitä, joissa välitetään kotipaikkakunnan kuulumisia. Vuonna 1880 arviolta 13 prosenttia Suomen asukkaista osasi kirjoittaa (Laitinen & Mikkola 2013: 9), mutta kirjoittajien mukaan maaseutukirjeitä tuli luku- ja kirjoitustaidon yleistyessä laajasti eri säätyjen edustajilta.

Pallaskallion ja Nordlundin tutkimusaineisto on kokoelman ainoana peräisin 1800-luvulta. Julkaisujankohdan valinta on kirjoittamisen näkökulmasta erityisen kiinnostava, kuten kirjoittajatkin toteavat, sillä silloin rakennettiin kirjakielme normijärjestelmää. Pidän aineis-

toa mielenkiintoisena myös paikallisuusnäkökulman vuoksi. Yhtenä syynä maaseutukirjeiden suosioon oli se, että paikallisuuden uutiset koettiin niin kiinnostaviksi, että lehtien levikki kasvoi.¹

Pallaskallio ja Nordlund kertovat tekevänsä sosiolingvististä diskurssintutkimusta ja huomauttavat, että perinteisesti diskurssintutkimuksessa on tarkasteltu muun muassa vallan ja kielenkäytön suhteita ja sosiolingvistiikassa muun muassa kielellisen vaihtelun sosiaalisia merkityksiä. Tällä he viittanevat etenkin kriittisen diskurssianalyysin tutkimusperinteeseen. Yhdistelmä, johon he ovat päätyneet, on mielestäni luonteva, sillä niin sosiolingvistiikka kuin diskurssianalyysikin ovat kiinnostuneita kielestä sosiaalisena ilmiönä ja diskurssianalyttikon tutkimusaineisto on kieliyhteisön jäsenten tuottamaa puhuttua tai kirjoitettua tekstiä.

Teoksen päättää Suvi Honkasen kirjoittama, työelämärelevanssin kannalta erityisen hedelmällinen artikkeli kokousmuistioista. Honkanen tarkastelee sitä, mikä ennakoii kokouksessa kantaa ottavan vuoron rekontekstuaalisuudesta muistiossa. Hän tiedostaa, että tällaisen puhutun ja kirjoitetun aineiston analysoiminen on pakostakin kompleksista. Siksi hän rajaa aineistonsa ja näkökulmansa tarkasti ja fokusoi lopulta kantaa ottaviin vuoroihin.

Honkasen teksti on hyvä esimerkki siitä, miten tarkkaan aineistonsa joutuu rajaamaan, jotta kokonaisuus mahtuu ar-

---

1. Paikallisuudella on edelleen merkitystä esimerkiksi uutiskriteereissä. Lisäksi Suomessa ilmestyvistä vajaan 180 sanomalehdestä noin 140 on paikallislehtiä. Sanomalehtien Liiton viime vuonna tekemät selvitykset osoittavat markkinointi- ja tutkimusjohtaja Sirpa Kirjosen mukaan, että suomalaisille on erittäin tärkeää, että tiedotusväline kertoo lähiympäristön tapahtumista – jopa kaupunginosa- tai taajamatasolla. (Kirjonen, henkilökohtainen tiedonanto, 20.2.2019.) Paikallisuutisten kesto-suosiosta kertonee sekin, että Suomen vanhin edelleen julkaistava paikallislehti Tyrvään Sanomat on ilmestynyt jo vuodesta 1894.

tikkelin mittaan. Hän luo jatkotestaamista varten hypoteesin: vaikuttaa siltä, että muistioon kirjatuille vuoroille on ominaista pituuden lisäksi jäsenitys ja vuoron yhteinen käsitteleminen kokouksessa. Tuloksia voi sellaisinaan soveltaa työelämän tarpeisiin: niistä lienee hyötyä niin muistion laatijoille, puheenjohtajille kuin puheenvuorojen käyttäjillekin.

Laajan tekstikäsitteilyn äärellä

Ensimmäinen kokoelma kirjoitetun vuorovaikutuksen tutkimuksesta luo yleiskuvan aiheesta. *Kirjoitettu vuorovaikutus* on huolellisesti työstetty ja rakenteeltaan tasapainoinen. Vaikka toisinaan artikkelikokoelmaa lukiessaan miettii, toisiko erillinen päättätölu lisää kokonaisuuteen, tässä sitä ei välttämättä kaipaa. Johdanto-osuuden ja artikkelien sujuvasti kirjoitettu metateksti kuljettaa lukijaa eteenpäin. Teos vaikuttaa muodollistenkin seikkojen puolesta viimeistellyltä: sen sivuilta silmään osui vain yksi aakkostuskömmähdyks ja muutamia huolimattomuusvirheitä. Kiireisen lukijan selailua voisi helpottaa esittelemällä aineiston – Rahdun ja Jaakolan tapaan – aina vielä erikseen lähdeluettelon alussa.

Yliopisto-opiskelijoiden ja tutkijoiden ohella teoksen kohderyhmää ovat äidinkielen ja kirjallisuuden opettajat sekä yleensä tekstiammattilaiset. Teosta voikin hyödyntää esimerkiksi erilaisten tekstilajien opettamisessa. Tietolippaassa julkaistuja artikkeleja on kätevää käyttää esimerkiksi erilaisista tutkimusasetelmista, kun aloittelevat opinnäytetöiden tekijät hakevat kiinnostavaa aihetta.

Kuten tieteellisen kirja-arvion konventioiden mukaisesti sopii olettaa, on aika muodostaa virke, jossa esiintyy konditionaalinen perfekti (ks. Virtanen 2015: 190–239). Sanottakoon siis optatiivisen parannusehdotuksen (mts. 197) hengessä, että teoksessa *olisi voinut* tarkastella joi-takin tekstejä kenties vieläkin multimo-

daalisemmasta näkökulmasta. Tarkoitin tällä sitä, miten vaikkapa uutisartikkelin analysoinnissa voisi ottaa huomioon tekstin eri komponentit mahdollisesta sanallisen ja kuvallisen uutisen rinnalla olevasta videokuvasta aina lukijoiden kommenttiketjuun. Usein näin laajamittaisen tarkastelun joutunee rajaamaan huomattavasti suppeammaksi. Kuitenkin opettajana huomaan pohtivani, kuinka voisin ottaa opetuksessa huomioon laajan tekstikäsitteilyn (POPS 2004: 46), puhumattakaan monilukutaidosta, jonka taustalla laaja-alainen tekstikäsitteily tietysti vaikuttaa (POPS 2014: 22). Usein tuntuu vaikealta havainnollistaa opetuksessa riipeästi mutta tutkimusperustaisesti, miten analysoidaan multimodaalisia tekstejä, jotka ovat yhdistelmiä vaikkapa puhutuista ja kirjoitetuista tai sanallisista ja äänellisistä teksteistä. Jatkossa olisikin kiintoisaa lukea lisää siitä, miten laaja-alaisen tekstikäsitteilyn mukaisia tekstejä voitaisiin käyttää yhä kokonaisvaltaisemmin vuorovaikutustutkimuksen aineistoina. Tämä jokseenkin jäsentymätön ajatukseni tuntuu olevan linjassa *Kirjoitetun vuorovaikutuksen* johdannossa sivulla 32 esitetyn ajatuksen kanssa siitä, että tavoitteena voisi jatkossa olla kirjoitetun ja puhutun vuorovaikutuksen tarkastelu rinta rinnan.

Koska kaikkea ei olisi voinut mahduttaa yhteen kokoelmaan eikä se ole ollut tekijöiden tavoitteenakaan, haluan korostaa, että *Kirjoitettu vuorovaikutus* on onnistunut avaus ja lähtökohta tulevalle keskustelulle. Vaikka alussa kenties hiukan synkistelinkin tekstiyhteiskuntamme tilaa, erilaisten tekstien runsaus ja monipuolistuminen mahdollistavat uudenlaisia tutkimusasetelmia. Digitaalinen viestintäteknologia mahdollistaa aivan uudenlaisen pääsyn aineistoihin, jotka ovat aiemmin olleet vaikeammin saavutettavissa. Kun aineisto on usein valmiiksi sähköisessä muodossa tai digitoitu jälkikäteen, esimerkiksi erilaiset korpusavus-

teiset tutkimukset ovat mahdollisia. Kuten alussa mainitsemani yksittäiset esimerkit havainnollistavat, suomalaiset eivät tekstinkulttuurinakaan ole yhtenäinen joukko, ja jo erilaisten kirjoittajien ja lukijoiden vuoksi mahdollisimman monipuolisten kirjoitettujen tekstien analysoiminen on jatkossakin tarpeen.

MAIJA SAVINIEMI
etunimi.sukunimi@oulu.fi

Kirjoittaja on suomen kielen yliopistonlehtori Oulun yliopistossa.

Lähteet

- HALLIDAY, M. A. K. – HASAN, RUQAIYA 1986: *Language, context, and text. Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Deakin: Deakin University.
- KESKIMAA, SARI 2018: *Kalle Pääntalon Iijokisarja kielielämäkertana*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B Humaniora 165. Oulu: Oulun yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526220536>.
- LAITINEN, LEA – MIKKOLA, KATI 2013: Johdanto. – Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa* s. 9–17. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MALIN, ANTERO – SULKUNEN, SARI – LAINE, KATI 2013: *PIAAC 2012. Kansainvälisen aikuistutkimuksen ensituloksia*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2013:19. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013.
- PIIPPO, IRINA – VAATTOVAARA, JOHANNA – VOUTILAINEN, EERO 2016: *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologia*. Helsinki: Art House.
- PITKÄLÄ, AULIS 2013: Esipuhe. – Seija Mahlamäki-Kultanen, Timo Hämäläinen, Petri Pohjonen & Kari Nyyssölä (toim.), *Maaailman osaavien kansa 2020. Koulutuspolitiikan keinot, mahdollisuudet ja päämäärät* s. 5. Koulutustutkimusfoorumin julkaisu. Opetushallitus 2013:8. Helsinki: Opetushallitus.
- POPS 2004 = Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Opetushallitus.
- POPS 2014 = Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Helsinki: Opetushallitus.
- Selkokeskus 2019 = *Selkokielen tarvearvio*. <https://selkokeskus.fi/selkokieli/tarvearvio> (12.2.2019).
- TIITTULA, LIISA – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2016: Johdanto. – Liisa Tiittula ja Pirkko Nuolijärvi (toim.), *Puheesta tekstiksi. Puheen kirjallisen esittämisen alueita, keinoja ja rajoja* s. 8–28. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VIRTANEN, MIKKO T. 2015: *Akateeminen kirja-arvio moniäänisenä toimintana*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1760-1>.
- VÄLIJÄRVI, JOUNI – LINNAKYLÄ, PIIRJO – KUPARI, PEKKA – REINIKAINEN, PASI – MALIN, ANTERO – PUHAKKA, EIJA 2001: *Suomen tulevaisuuden osaajat. 15-vuotiaiden nuorten lukutaito sekä matematiikan ja luonnontieteiden osaaminen kansainvälisessä vertailussa. PISA 2000 -tutkimuksen ensituloksia*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos.